HENK SCHULTINK

HJELMSLEV OG TREDIVERNES STRUKTURELLE LINGVISTIK. EN PRÆSENTATION.*

Under den fjerde internationale lingvistkongres i København i 1936 takkede den berømte, russiskfødte fonolog Trubetzkoy på de fremmede gæsters vegne deres danske værter med blandt andet disse ord: "Es ist merkwürdig, dass ein kleines Land wie Dänemark so viele hervorragende Sprachforscher besitzt. Noch merkwürdiger ist aber die Sinnesrichtung dieser Sprachforscher, der Geist der sie alle beseelt. Man pflegt sich die Einwohner eines kleinen Landes als Leute mit beschränktem geistigen Horizont vorzustellen, - und in vielen Fällen trifft diese Vorstellung zu. Bei den dänischen Sprachforschern ist dies aber nicht der Fall. Ganz im Gegenteil, - gerade der weite Blick ist es, was sie kennzeichnet. Bei den einen äussert sich dieser Zug darin, dass sie die entlegensten und verschiedensten Sprachen der Welt erforschen, bei den andern darin, dass sie sich mit den Problemen der allgemeinen Sprachwissenschaft befassen, noch andere verbinden beides. . . . Jedenfalls ist es aber nicht die Eigentümlichkeit einer einzelnen Generation. Denn dieselbe Eigenschaft ist sowohl für die grossen dänischen

Sprachforscher der Vergangenheit, deren Namen während unseres Kongresses öfters genannt worden sind, als auch für unsere heutigen dänischen Kollegen charakteristisch, und zwar für die Vertreter der älteren, der mittleren und der jüngeren Generation" (Trubetzkoy 1938: 293).

På samme, rosende måde har den fremragende franske sprogforsker Antoine Meillet udtalt sig om dansk sprogvidenskab.

Jeg tror ikke, at jeg foruretter nogen, når jeg påstår, at de tre største, d.v.s. internationalt mest anerkendte, danske - endog nordiske - lingvister i mellemkrigstiden var anglisten Otto Jespersen (født i 1860 - død i 1943), komparatisten Holger Pedersen (1867-1953) og den meget yngre sprogteoretiker Louis Hjelmslev (1899-1965). Af dem betragter jeg Hjelmslev som den mest originale, og det er derfor, at jeg har valgt ham som repræsentant for mellemkrigstidens nordiske sprogvidenskab. I øvrigt er han i mange henseender en atypisk repræsentant, men - som han selv har sagt - i dansk lingvistik er det nu engang tradition at være utraditionel (jf. Hjelmslev 1959b:13).

Principes de grammaire générale (1928) er navnet på Hjelmslevs første bog. Han ville have indleveret den som disputats; men "dette blev" - ifølge Jens Juhl Jensen (1979:374) - "forpurret af Holger Pedersen [Hjelmslevs læremester i sammenlignende sprogvidenskab, H.S.], i hvis øjne den nye lingvistik var en forvirrende blanding af pedanteri, vås og banaliteter." Alligevel blev Hjelmslevs *Principes*, udgivet af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, efterhånden en videnskabelig best-seller af høj kvalitet, mens kun de færreste lingvister kender hans væsentlig mindre fængslende, egentlige disputats *Études baltiques* fra 1932.

Hvilken hensigt havde Hjelmslev med bogen *Principes de grammaire générale*? Han konstaterer, at sprogvidenskaben i længere tid især har interesseret sig for sprogenes diakroniske, historiske udvikling og desuden først og fremmest for det sproglige tegns ydre, lydlige side. Ovenikøbet beskæftiger den individuelle sprogforsker sig fortrinsvis med de særlige problemer, som én bestemt sprogfamilie byder på. Dog noterer Hjelmslev med glæde, at man i de senere år ikke alene påny viser interesse for synkrone og semantiske problemer i de

enkelte sprogtilstande men også for studiet af sproget som sådant. Takket være en omhyggelig undersøgelse af de særskilte sprogsystemer óg af de almene tendenser i sprog, takket være altså de generelle muligheder sproget tilbyder som menneskeligt fænomen óg de særlige betingelser for deres realisation i de enkelte sprog, kan også den historiske lingvistik få nye impulser.

I øvrigt peger Hjelmslev i sin *Principes* på, at alle, som i den senere tid har bestræbt sig på at fundere en ny synkron sprogteori, har gjort det med basis i udgangspunkter, som var fremmede for sproget selv, hvad enten de nu var logiske - som subjekt, objekt, prædikat - filosofiske, biologiske, psykologiske, fysiske, fysiologiske, etnografiske, litterære, historiske eller sociale *e tutti quanti*. Hjelmslev derimod agter at opbygge sin teori ud fra et helt nyt, indtil da negligeret, empirisk udgangspunkt, nemlig sproget selv. På den måde mener han at kunne skelne mellem typisk sproglige og ikke-sproglige fænomener. Kort sagt: hans formål er at opstille en autonom sprogteori, d.v.s. et abstrakt system af kategorier, hvori de konkrete kategorier, som figurerer i de individuelle sprog, findes som muligheder. Således forsvinder samtidigt forskellen mellem almen og sammenlignende sprogvidenskab.

Hjelmslevs *Principes* vidner om en usædvanlig stor belæsthed hos en forfatter, der endnu ikke var fyldt tredive. Indflydelse på hans arbejde havde navnlig de lingvistiske skoler i Genève og Paris - i Paris læste han i 1926 og 1927 -, formalisterne fra Moskva og Leningrad, amerikaneren Edward Sapir og den danske grammatiker fra århundredeskiftet H.G. Wiwel. Schweizeren Saussures posthume *Cours de linguistique générale* fra 1916 fik Hjelmslev først læst i 1925. Dennes indflydelse på Hjelmslevs senere arbejder er større, eller rettere sagt endnu større, end på hans *Principes*.

Jeg har allerede nævnt Hjelmslevs næste afhandling, hans ret traditionelle disputats *Études baltiques* fra '32, omhandlende historiske tone- og lydforskydninger i de baltiske sprog. Dog kunne Hjelmslev i sin konklusion ikke lade være med at betragte de forskellige lydudviklinger - i franskmændene Grammont og Gauthiots ånd - som manifestationer af mere generelle tendenser.

I 1935 udgav Hjelmslev ikke alene det tredje og sidste bind af sin beundrede landsmand Rasmus Rasks *Udvalgte afhandlinger* men også det første af *La catégorie des cas*, *Étude de grammaire générale*. Bogen var ment som en demonstration, en praktisk tilpasning af de almene principper, han havde præsenteret i 1928. Dog var værket - muligvis under midlertidig indflydelse af Hjelmslevs lidt ældre fagfælle romanisten Viggo Brøndal (1887-1942) - meget stærkere semantisk orienteret end alt, hvad Hjelmslev har skrevet før og efter. Bogen omfatter en imponerende, kritisk-historisk gennemgang af kasusteorierne fra grækerne indtil nutiden. Hans egne derpå hvilende synspunkter afprøves på grundlag af to kaukasiske sprog med henholdsvis 52 og 48 kasus, beskrevet i tredimensionale systemer. Bogens centrale emne er selvfølgelig at vise, hvordan ét sprogs individuelle kasussystem afspejler de generelle muligheder for kasus, et sprog som sådant overhovedet byder på: ethvert sprog afspejler den generelle 'catégorie des cas'. Værkets andet bind udkom i 1937. Heri behandles fem andre kaukasiske sprog samt eskimoisk, alle seks med todimensionale kasussystemer. Et lovet tredje bind med meget mere komplicerede endimensionale systemer og en almen konklusion så desværre aldrig dagens lys. I mellemtiden havde nemlig Hjelmslevs interesser i nogen grad ændret sig.

Før jeg går nærmere ind på disse nye synspunkter, tillader jeg mig et lille sidespring. I 1931 stiftede Hjelmslev sammen med andre unge, danske sprogvidenskabsfolk den efterhånden berømte Cercle linguistique de Copenhague, almindeligvis kaldt Lingvistkredsen. Indtil kort før sin tragiske død i 1965 var Hjelmslev - i begyndelsen sammen med Viggo Brøndal - her den ledende og drivende kraft. En undtagelse dannede kun perioden 1934-37, da han som docent i sammenlignende sprogvidenskab var virksom ved Aarhus Universitet. I 1937 blev han imidlertid ansat som professor i faget i København: efter sigende introduceret af hans forgænger og læremester, komparatisten Holger Pedersen med ordene: après nous le déluge ('efter os syndfloden').

Forinden var den dengang 26 år gamle Hans Jørgen Uldall i 1933 blevet ansat som assistent i engelsk ved Københavns Universitet. Uldall havde blandt andet læst hos to internationalt særdeles velansete lærde, fonetikeren Daniel Jones i London og den amerikanske etnolog Franz Boas.

Uldalls tilbagevenden til Danmark førte til et meget snævert samarbejde mellem ham og Hjelmslev. Deres samarbejde var åbenbart så intenst, intimt og harmonisk, at de senere flere gange vanskeligt kunne sige, hvem der havde bidraget med hvad til udviklingen af deres synspunkter. På mange måder supplerede de hinanden: en aldersforskel på otte år, en stor forskel i videnskabelig baggrund og uddannelse. Videre var der også en påfaldende forskel i karakter: Hjelmslev tilknappet, høflig og formel; Uldall mere udadvendt, livlig, ja næsten løssluppen. Men begge var de højst intelligente, havde en stærkt udviklet og forfinet sans for det humoristiske plus et udpræget behov for at provokere det lingvistiske bourgeosi, f.eks. med tekniske udtryk som 'hetero- og homoneksuelle forbindelser'. Men fremfor alt stræbte begge alvorligt, ja passioneret, efter et højt mål: at grundlægge lingvistikken som en eksakt videnskab, som en model sågar for alle andre humanistiske og sociale fagområder. At jeg i halvtredserne i København lærte de to herrer temmelig godt at kende personlig, betragter jeg derfor stadigvæk med taknemmelighed som et af de største privilegier, glæder og fornøjelser i mit lingvistiske liv.

Det var ikke alene Uldall men også Pragerskolens virksomhed, som fik stor indflydelse på Hjelmslevs arbejde i trediverne. Prag var i den periode et af de mest fremtrædende lingvistiske centre - for ikke at sige det mest fremtrædende lingvistiske center - i Europa. Den pragske lingvistkreds (Cercle linguistique de Prague) blev oprettet i 1926 og var altså fem år ældre end den københavnske. Medlemmer var, foruden en del tjekkoslovakker, nogle russiske immigranter som den før nævnte fyrst Trubetzkoy, Roman Jakobson og den i Genève bosatte Karcevski.

Udtrykket Prager-*skolen* er faktisk forkert. Der har aldrig været tale om en gennemorganiseret, lukket skole men snarere

om en gruppe af ligesindede, som var enige om et strukturalistisk og funktionalistisk syn på sprog. At deres syn på sprog var strukturalistisk, vil sige at sprogelementer (som f.eks. sætning, ord, morfem og fonem) ikke skulle betragtes isoleret, men kun i relation til andre lignende elementer i det samme sprog. At deres syn var funktionalistisk, vil sige, at hvert sprogelement (pånysætning, ord, morfem, fonem o.s.v.) kun eksisterer, fordi det tjener et bestemt formål, nemlig en kommunikativ funktion. Disse ideer havde rod i den tjekkoslovakiske tradition, desuden via Trubetzkoy og Jakobson i den synkrone deskriptive russiske tradition og via Karcevski i den saussurianske. Pragerskolen manifesterede sig for første gang i offentligheden ved den første internationale lingvistkongres i Haag i 1928 med en række teser, som vandt stort bifald hos de tilstedeværende, blandt disse Louis Hjelmslev.

Pragerskolens fonologiske aktiviteter henledte Hjelmslevs opmærksomhed på sprogets såkaldte udtrykside, på det som kan iagttages i sprog, på det som manifesterer sig som lyd og skrift. Men i modsætning til Pragerskolen forkastede Hjelmslev og Uldall Trubetzkoys og andres psykologiserende måde at gribe fonemerne an på, og ligeledes forkastede de en fonembeskrivelse byggende på fonetiske, såkaldte distinktive træk. Nej, Hjelmslev og Uldall sigtede imod en fonemklassifikation baseret på distribution, d.v.s. på fonemernes placerings- og kombinationsmuligheder inden for stavelsen. Definitionen på det nederlandske fonem /d/ bestemmes således ved, at det altid findes i stavelsens begyndelse, og at det kun kan kombineres med en følgende vokal, /r/ eller /w/. Muligvis var denne fremgangsmåde inspireret af kongeniale tanker hos den amerikanske strukturalist Leonard Bloomfield, hvis bog *Language*, udkommet i 1933, den daværende amerikanske lingvistiks bibel, ivrigt blev diskuteret i den københavnske lingvistkreds.

Udarbejdet blev disse opfattelser præsenteret i Hjelmslevs bidrag til fonetikerkongressen i London i 1935: 'On the Principles of Phonematics' (Hjelmslev 1937a). Ved denne lejlighed brugte Hjelmslev for første gang det famøse udtryk 'kommutation'. Udtrykket var nyt, dets indhold ikke. Bortset fra

detaljer er der kommutation mellem to lyd, hvis en lyds udskiftning med en anden i den samme sproglige kontekst, medfører betydningsforskel. I nederlandsk f.eks. er der kommutation mellem /k/ og /l/, fordi ordene *bak* 'kumme' og *bal* 'bold' viser at en udskiftning mellem /k/ og /l/ efter konteksten /ba/ medfører semantisk forskel. Derimod medfører en udskiftning af et bagtunge-R med et tungespids-r i f.eks. det nederlandske tillægsord *bar* 'bar, nøgen', ingen betydningsforskel. I nederlandsk er der altså ingen kommutation mellem tungespids-r og bagtunge-R. På grund af dette kommutationsforhold mellem nederlandsk /k/ og /l/ betragtes de som to fonemer. Fordi der på nederlandsk ikke eksisterer kommutation mellem tungespids-r og bagtunge-R, bestemmes de sidste to som varianter af ét fonem:

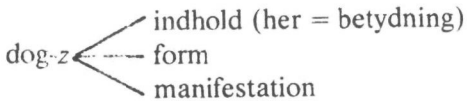
bak 'kumme'
- *l* 'bold'
kommutation mellem /k/ og /l/:
to fonemer

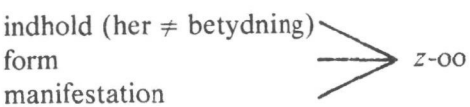
bar
- *R* } 'bar'
ingen kommutation mellem r og R:
to varianter af ét fonem.

Som sagt er ordet 'kommutation' nyt, begrebet ikke. Faktisk alle strukturalister (navnlig i Prag og i U.S.A.) benyttede sig i praksis af kommutationsprøven.

Hjelmslev kaldte i 1935 endelsen -*z* i det engelske ord *dogs* 'hunde' en enhed sammensat af tre dele: indhold, form og hvad jeg vil benævne manifestation. *Indholdet* er defineret som den funktion, enheden har i det pågældende sprog, dets mål eller bestemmelse i sprogets grammatik. I det givne eksempel falder *indhold* sammen med betydning: /z/ i *dogs* angiver 'flertal'. Selvfølgelig har enheden /z/ ikke altid nogen selvstændig betydning. I det engelske ord *zoo* 'zoologisk have' har /z/ slet ingen betydning men nok et indhold, nemlig at kendetegne ordet *zoo*'s

udtrykside. Under *form* forstås den plads, som enheden indtager i sprogets system. Enheden l's position er helt anderledes i sprog, hvor den kan kommuteres med /r/ - som i nordisk og i nederlandsk - end i de mange sprog hvor r og l er varianter af ét fonem. Enhver, som frekventerer kinesiske restauranter, vil forstå, hvad jeg mener. Enhedens *manifestation*, til sidst, er den måde hvorpå den symboliseres eller materialiseres, f.eks. dens skriftlige eller fonetiske kvaliteter:

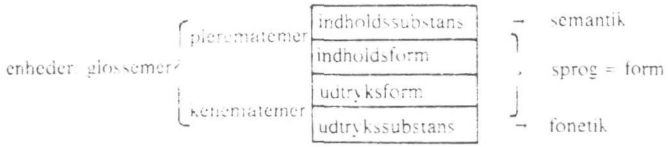

Et fonems værdi er som følge heraf totalt forskellig, afhængig af om man betragter bemeldte værdi fra en grammatikalsk eller fra en fonematisk synsvinkel. Grammatikeren vil identificere endelsen *-z* i *dogs* med endelsen *-n* i engelsk *oxen* 'okser'. Fonematikeren derimod vil ikke identificere *-z* i *dogs* med *-n* i *oxen* men snarere med *z-* i *zoo*. Ifølge Hjelmslev er fonemets manifestation uafhængig af såvel dets form som dets indhold. Det nederlandske /r/ har et bestemt indhold, bestemte funktioner, óg en bestemt plads i det nederlandske fonemsystem. Det kan dog manifesteres som jeg (H.S.) gør: ved hjælp af bagtungen; som mange andre nederlændere gør: med tungespidsen; eller på den såkaldt leidensisk-rotterdamske façon: palatalt. Fonematisk set er det dog en og samme enhed med en bestemt form og et bestemt indhold. Det er ikke manifestationen, det er ikke substansen, det drejer sig om: det er derimod formen, som er det væsentlige i Hjelmslevs fonematik.

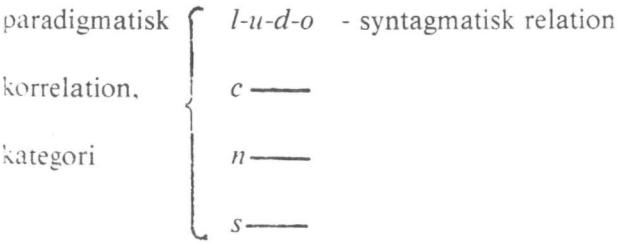
I årene 1935-36 videreudviklede Hjelmslev og Uldall deres teori på den måde, at ikke bare sprogets udtryksside men hele sproget, altså inklusive dets semantiske side, skulle analyseres og beskrives efter de samme principper. Uldall foreslog navnet

'glossematik' for denne disciplin. "Glossematics first saw the dark of three o'clock in the morning", skrev han senere (jf. Whitfield 1966:617). Glossematikken blev eksplicit baseret på Saussures (1916:157) udtalelse om, at sproget er form og ikke substans. Husk i den forbindelse at r-ets plads inden for det nederlandske fonemsystem var det væsentlige for Hjelmslev, ikke dets mundtlige eller skriftlige manifestation.

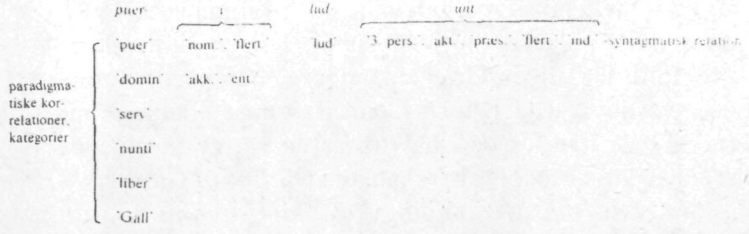
Selvom de i dage- og nattevis gjorde sig kæmpestore anstrengelser, lykkedes det ikke for Hjelmslev og Uldall at etablere en afrundet teori, inden den fjerde internationale lingvistkongres i 1936 i København begyndte. Under selve kongressen dukkede der kun en lille pamflet op med et meget kort resumé og nogle prøvesider under titlen *An Outline of Glossematics*. Tilføjelsen 'to be published in the autumn', uden at årstallet nærmere blev anført, har givet anledning til mange vittigheder i den altid muntre københavnske lingvistkreds. Dog holdt Hjelmslev på kongressen et foredrag 'Essai d'une théorie des morphèmes' (Hjelmslev 1938), der af nogle betragtes som den lettest læselige introduktion i hans sprogteori og som hans bedste publikation overhovedet. Jeg gengiver begyndelsen: Et sprog er en form organiseret mellem to substanser, hvoraf den ene substans byder sproget et indhold og den anden et udtryk. Denne forms elementer kaldes glossemer. Disse formelementer eller glossemer tilhører to typer. På den ene side findes der elementer, glossemer, som kan fyldes med en indholdssubstans. De hedder plerematemer, fra det græske ord πλήρης 'fuld'. På den anden side findes der glossemer som kun kan fyldes med udtrykssubstans og ikke med indhold. Disse kaldes kenematemer, efter det græske ord κενός 'tom'. Således etableredes der to planer i sproget, det plerematiske og det kenematiske, et indholdsplan og et udtryksplan, som i deres struktur byder en fuldkommen analogi:

Planernes opbygning er baseret på et net af såkaldte syntagmatiske og paradigmatiske relationer. Det latinske kenematem, som kan fyldes med substansen *l*, har f.eks. en syntagmatisk relation med de kenematemer, som kan fyldes med *u*, *d* og *o* i det latinske ord *ludo*. Det samme kenematem har en paradigmatisk korrelation med f.eks. de kenematemer, som kan fyldes med *c*, *n* og *s*, med hvilke de kan kommuteres: de latinske ord *cudo*, *nudo* og *sudo* har jo andre betydninger end *ludo*. De kenematemer, som kan fyldes med *l*, *c*, *n* og *s* danner en kategori:

I det latinske *pueri ludunt* 'drenge leger' skelner Hjelmslev mellem ni pleremateмer, som kan fyldes med indholdssubstansen 'dreng', 'nominativ', 'flertal', 'lege', 'tredie person', 'aktiv', 'præsens', 'flertal' og 'indikativ'. I sætningen *pueri ludunt* indgår også disse glossemer, disse pleremateмer, en syntagmatisk relation. Desuden danner pleremateмer, som kan indgå i identiske syntagmatiske forbindelser, ligeledes en kategori. *Puer-*'s pleremateм danner f.eks. en kategori med blandt andre *domin-*, *serv-*, *nunti-*, *liber-*, og *Gall-*'s pleremateмer; det pleremateм som kan fyldes med 'nominativ', danner en kategori sammen med andre kasusglossemer; det pleremateм som kan fyldes med *lud-* sammen med andre verbalstammeglossemer o.s.v.:

Sådan er hvert glossem defineret ved at tilhøre en given kategori, ved dets plads i systemet. Kategorierne er strikt sprogligt bestemt på grund af kommutation og ikke på basis af psykologiserende, associative relationer såsom navnlig hos Saussure.

Fortsætter vi denne skitserede fremgangsmåde inden for kategorierne, så når vi efterhånden frem til stadig mere begrænsede og komplekse kategorier. Dette hierarkis struktur er ifølge Hjelmslev fuldstændig ens i begge planer. I samme ånd gælder, at fonetikken beskriver udtryksformens substantielle manifestation og semantikken indholdsformens. Og glem ikke at - som sagt før - alle disse kategorier i individuelle sprog som latin med flere, afspejler de generelle muligheder for de kategorier, et sprog som sådant byder på.

Samarbejdet mellem Hjelmslev og Uldall blev fortsat indtil slutningen af mellemkrigsperioden, nemlig til sommeren 1939. Desværre uden noget definitivt resultat. Krigen skilte de to makkere, fordi Uldall via Grækenland, hvor han havde accepteret en ny stilling ved British Council, kunne unddrage sig tyskerne. Trods nye forsøg i halvtredserne var et enestående samarbejde endt. Som følge heraf udkom *Outline of Glossematics, a Study in the Methodology of the Humanities with Special Reference to Linguistics. Part I: General Theory* først i 1957 med Uldall som eneste autor. Hjelmslev kunne ikke forene sig med den lingvistiske algebra, som Uldall havde udviklet, og heller ikke med nogle punkter af mindre interesse. Bind II af *Outlines*, som Hjelmslev skulle have skrevet, blev aldrig til noget. Uldall døde pludselig, 50 år gammel, kun to måneder efter at hans bog havde set dagens lys.

Efter at Uldall var flyttet til Athen, fortsatte Hjelmslev arbejdet med teorien. For ham selv havde den som helhed i 1943 fået

den form, som han betragtede som den så godt som endelige. Han ville blot forelægge den for Uldall endnu engang. Da det ikke var muligt, publicerede han den som en - i sine egne øjne: populariserende - introduktion i værket *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. Bemærk at bogen hedder *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, ikke *Omkring en sprogteoris grundlæggelse*. Hjelmslev mente nemlig at en sådan teori, baseret udelukkende på sproget selv, ikke tidligere havde eksisteret. Alene Ferdinand de Saussure anerkendte han nu som forløber. Bogen er vanskelig tilgængelig, fordi den bevæger sig på et meget abstrakt niveau, men den omfatter alle Hjelmslevs sprogteoretiske principper. Denne indledning skal dog kun opfattes som et surrogat for en fuldstændig formaliseret præsentation af Hjelmslevs teori som helhed. Af en udarbejdet glossematisk analyse-procedure findes der blot et komprimeret resumé udarbejdet af Hjelmslev selv. Det blev udgivet i 1975, ti år efter hans død, i en engelsk oversættelse af Francis J. Whitfield. Efter 1943 publicerede Hjelmslev ikke flere bøger, men udgav især indtil 1958 en række fængslende artikler. Kongressens centrale tema er dog mellemkrigstiden, og jeg begrænser mig derfor til den periode.

Som afslutning vil jeg gerne gå lidt dybere ind på to spørgsmål. For det første: hvad gav Hjelmslevs glossematik dens særpræg inden for tredivernes strukturelle lingvistik? Og for det andet: hvilken indflydelse har Hjelmslev haft på sprogvidenskabens videre udvikling?

Hjelmslev så sig selv som Saussures eneste ægte arvtager. Mange af Saussures tanker har han da også stærkere end nogen anden udarbejdet og perspektiveret. Jeg tænker navnlig på den måde, hvorpå Hjelmslev skelnede mellem form og substans og mellem syntagmatik og paradigmatik. Saussuriansk er ligeledes Hjelmslevs opfattelse af, at sprog skal beskrives som et immanent, autonomt system. Og i den henseende følte Hjelmslev - som sagt - også megen kongenialitet med Sapirs og Pragerskolens strukturalistiske tænkemåde: sprogenheder skal kun defineres i deres relation til andre lignende enheder. Unik er derimod den principielt identiske metode, hvormed han prøvede

at analysere både sprogets indholds- og dets udtryksside.

Modsat Pragerskolen var han hverken psykologiserende, eller interesseret i fonetiske, distinktive træk, men derimod stærkt optaget af generelle, universelle sprogkategorier som mulighed. Med Bloomfield delte Hjelmslev det synspunkt, at man skulle holde synkroni og diakroni adskilt, desuden delte de en varm interesse for historisk sprogvidenskab. Ellers var der ikke meget, der forbandt dem, bortset fra deres fælles måde at definere og klassificere de særskilte fonemer på ud fra disses syntagmatiske kombinationsmuligheder, disses distribution inden for større udtryksenheder. Hjelmslev havde næsten intet fælles med Bloomfields rigoristiske elever (som B. Bloch, Z.S. Harris og G.L. Trager; se f.eks. sidstnævntes anmeldelse af *La catégorie des cas* i Trager 1941:172-4) med undtagelse af såvel Hjelmslevs som Bloomfield-elevernes praksis hvad sprogbeskrivelse angår: den var strengt distributiv og undgik synkrone processer.

Det forudgående har forhåbentlig gjort klart, at Hjelmslev - som utvivlsomt ganske bevidst levede og arbejdede i en almeneuropæisk og en typisk dansk, lingvistisk tradition - alligevel i mange henseender var en enegænger. Han var det også i en helt anden forstand. Eli Fischer-Jørgensen, den bekendte københavnske fonetiker som videnskabeligt set stod Hjelmslev meget nær, har skrevet en smuk nekrolog over ham (Fischer-Jørgensen 1965). Denne har jeg benyttet mig en del af ved udarbejdelsen af min forelæsning. Heri bemærker hun med rette, at han ikke var interesseret i at danne skole. Hjelmslev var en fremragende docent, men krævede ikke noget kendskab til glossematikken af sine studenter, selvom han gerne forelæste over emnet, når de bad ham om det (s.XIX). Egentlige elever har han derfor ikke, men alligevel har hans indflydelse i Danmark og Norge været stor. Selv talte han i halvtredserne om et lingvistisk jerntæppe i Norden, som skilte de to sidstnævnte lande fra Sverige og Finland.

Især i de senere år er mange af Hjelmslevs værker blevet oversat til flere, vidt forskellige sprog. Uden for Norden har hans indflydelse vel været størst i Frankrig. Hjelmslev selv var meget fransk-orienteret og talte det sprog endnu mere flydende

end så mange andre sprog. Videre var de danske deltagere særdeles aktive på den sjette, internationale lingvistkongres i Paris i 1948, den første efter krigen. En af disse danske deltagere fortalte mig senere med et glimt i øjet, hvordan han havde hørt en tysker hviske til sin nabo, da der igen var en dansker, der tog ordet i debatten: "Gott sei mit uns, wieder ein Däne". I U.S.A. findes der endnu den dag i dag, under ledelse af Sydney M. Lamb, en skole, den såkaldte stratifikationelle lingvistik, som eksplicit baserer sig på Hjelmslevs tankegang. Navnet 'stratificational linguistics' alluderer også bevidst til en af Hjelmslevs betydeligste artikler 'La stratification du language' fra 1954.

Efter en ny lingvistisk 'déluge' i 1957, den Chomskyanske, dalede Hjelmslevs stjerne stærkt. Men jeg mener nu, at Chomsky undervurderer Hjelmslevs værdi (jf. f.eks. Chomsky 1964:75, fn. 13) også for egne deduktive opfattelser. I øvrigt vil jeg bestemt ikke udelukke muligheden af en glossematisk renaissance. Hvad der så end vil ske, i 1967 udkom i Paris under romanisten Knud Togebys redaktion et bind artikler *La glossématique, l'héritage de Hjelmslev au Danemark*. Hvad den arvelod indeholder, formulerede Peter Harder i 1975 i det nu desværre ophævede tidsskrift *Papir*: "Det gælder imidlertid generelt, at når Hjelmslev taler om sprog, er der god grund til at høre efter. Hans interesser som sprogforsker strækker sig over hele det sprogvidenskabelige problemfelt, og overalt gør hans tæft for at opdage sproglige fænomener, synsmåder og forklaringsmuligheder, som andre overser, hans artikler til stimulerende læsning. Hans program om at fastholde den immanente sprogbetragtning bør ikke opfattes som manglende interesse for sprogets forhold til dets kontekst; han ønskede blot at *begynde* beskrivelsen indefra. Det er værd at lægge mærke til, at han også har gjort opmærksom på de politiske muligheder, der ligger i at manipulere med sproget (jf. "The Content form of Language as a Social Factor", Essais I, p. 89). Derimod skal man være forsigtig, når han begynder at tale om metode, teori og om sine synspunkters fundering. Hans arbejde med sprog blev aldrig reelt holdt i tømme af nogen metodiske overvejelser, uanset hvor meget han så end taler om empiri og metode. Det er altid noget, der kommer bagefter for at retfærdiggøre og pynte på selve *syns-*

punkterne: Det er dem, en nutidig læser må interessere sig for og lade sig inspirere af" (Harder 1975:16).

Jeg er stort set enig med Harder i disse betragtninger, men føler trang til at tilføje, hvad der har imponeret mig mest i Louis Hjelmslevs mangesidede personlighed: hans absolutte integritet, den absolutte hengivenhed hvormed han viede sine exceptionelt store talenter til videnskaben, og de absolutte normer han stillede til alt, hvad han foretog sig. Netop i disse henseender kan han fremdeles være et mønster for os alle.

* Jeg takker cand. mag. Teddy Petersen og cand. art. Alis Bakker-Malling for en hel del indholdsmæssige, grammatikalske og stilistiske forbedringer.

BIBLIOGRAFI

Bloomfield, Leonard 1933 — *Language*. New York.

Chomsky, Noam 1964 — *Current Issues in Linguistic Theory*. Janua linguarum, series minor XXXVIII. London. The Hague, Paris.

Fischer-Jørgensen, Eli 1965 — 'Louis Hjelmslev October 3, 1899-May 30, 1965'. *Acta Linguistica Hafniensia* IX. III-XXII.

Harder, Peter 1975 — 'Videnskabelighed og hensigtsmæssighed - en metodisk uklarhed i det glossematiske begrebsapparat'. *Papir* I, 3. 4-17.

Hjelmslev, Louis 1928 — *Principes de grammaire générale*. KDVS Hist.-filol. Medd. XVI, 1.

Hjelmslev, Louis 1932 — *Études baltiques*. Copenhague.

Hjelmslev, Louis 1935a — *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale*. I. Acta Jutlandica VII, 1. Aarhus.

Hjelmslev, Louis 1935b (udg.) — *Rasmus Rask, Udvalgte Afhandlinger* III. København.

Hjelmslev, Louis 1937a — 'On the Principles of Phonematics'. I *Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences, London 1935*. Cambridge. 49-54.

Hjelmslev, Louis 1937b — *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale.* II. Acta Jutlandica IX, 2. Aarhus, København.

Hjelmslev, Louis 1938 — 'Essai d'une théorie des morphèmes'. I *Actes du quatrième Congrès international de linguistes Copenhague 1936*.Copenhague. 140-51.

Hjelmslev, Louis 1943 — *Omkring sprogteoriens grundlæggelse.* København.

Hjelmslev, Louis 1954 — 'La stratification du langage'. *Word* 10. 163-8.

Hjelmslev, Louis 1959a — *Essais linguistiques*. Travaux du Cercle linguistique de Copenhague XII. Copenhague.

Hjelmslev, Louis 1959b — 'An Introduction to Linguistics'. I Hjelmslev 1959a. 9-20.

Hjelmslev, Louis 1959c — 'The Content Form of Language as a Social Factor'. I Hjelmslev 1959a. 89-95.

Hjelmslev, Louis 1975 — *Résumé of a Theory of Language. Edited and translated with an introduction by Francis J. Whitfield.* Travaux du Cercle linguistique de Copenhague XVI. Copenhague.

Jensen, Jens Juhl 1979 — 'Sammenlignende sprogvidenskab og almen lingvistik'. I Svend Ellehøj et. al.. *Københavns Universitet 1479-1979* IX. København. 353-84.

Saussure, Ferdinand de 1916 — *Cours de linguistique générale*. Paris.

Togeby, Knud 1967 (udg.) *La glossématique, l'heritage de Hjelmslev au Danemark*. Langages 6. Paris.

Trager, George L. 1941 'Review' af Hjelmslev 1935a og 1937b. *Language* 17. 172-4.

Trubetzkoy, Nicolas 1938 'Discours'. I *Actes du quatrième Congrès international de linguistes Copenhague 1936*. Copenhague. 292-4.

Uldall, Hans Jørgen 1957 *Outline of glossematics, a Study in the Methodology of the Humanities with Special Reference to Linguistics. Part I: General Theory*. Travaux du Cercle linguistique de Copenhague. X_1. Copenhagen.

Whitfield, Francis J. 1966 'Louis Hjelmslev'. *Language* 42. 615-9.